

**HANEFİ USUL DÜŐÜNÇESİNDE FÂSİD İSTİDLÂL ÇEŞİTLERİNDEN İKTİRAN
DELÂLETİ**

The Evidence of İqtiran from Types of Unvalid (Fasid) İstidlâl in Hanafi Thought

Ayhan ŐEN

Dr., Diyanet İŞleri Başkanlığı
Dr., Directorate of Religious Affairs

ayhansen1453@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1327-4567

DOI: 10.53336/rumeli.1061566

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Arařtırma Makalesi / Research Article

GeliŐ Tarihi / Date Received: 22 Ocak 2022 / 22 January 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 05 Nisan 2022 / 05 April 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 28 Nisan 2022 / 28 April 2021

Yayın Sezonu / Publishing Date Season: Nisan / April

Atıf / Citation: Ően, Ayhan. "Hanefî Usul Düşüncesinde Fâsid İstidlâl Çeşitlerinden İktiran Delâleti". Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi 9 (Nisan 2022): 172-190.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıŐtır. İntihal tespit edilmemiŐtir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <https://rumeli.trakya.edu.tr/> | <https://dergipark.org.tr/rumeli>

mail to: rumelislam@trakya.edu.tr

Copyright © Published by Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /
Canakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Theology, Canakkale, 17020 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Hanefî Usul Düşüncesinde Fâsid İstidlâl Çeşitlerinden İktiran Delâleti

Öz

Hanefî usulünde fâsid istidlâl, usûl-ı fıkıh ilminin önemli konularından biridir. Kendisiyle fikhî hükümlere ulaşılan istidlâl yöntemlerinin sahih olması son derece önemlidir.

Şer'î hükümlerin istinbatında ihtiyatlı ve titiz bir bakış açısıyla hareket eden Hanefîler, bu konuda lafzî delâleti referans almışlar ve lafzî delâlete dayalı istidlâl metodlarını sahih kabul etmişlerdir. Aynı zamanda sahih istidlâl yoluyla elde edilen hükümler, şer'î hüküm olmaları sebebiyle amel edilmesi gereken hükümler olarak kabul görmüştür. Lafzî delâlete dayanmayan istidlâl yöntemleri ise sadece akla veya kıyasa dayandığı ve bu nedenle de meskûnun delâleti olduğu gerekçesiyle fâsid istidlâl olarak değerlendirilmiştir.

Hanefî usul düşüncesinde fâsid sayılan istidlâl çeşitlerinden biri iktiran delâletidir. Hanefî usûl âlimleri, iktiran delâletini sahih bir istidlâl yöntemi olarak kabul etmezler. Bu istidlâl yöntemi neticesinde ulaşılan hükümleri, bir delile dayanmamaları ve dolayısıyla şer'î hüküm olmamaları sebebiyle amel edilmemesi gereken hükümler olarak değerlendirirler. İktiran delâleti, bir araya gelen kelimelerin veya cümlelerin lafızda beraber olmalarının hükümde de beraber olmalarını gerekli kılmadığı düşüncesi etrafında şekillenir. Bu makalede iktiranın sözlük anlamı, terim anlamı, iktiranı kabul edenler, reddedenler, iktiranı kabul edenlerin delilleri, reddedenlerin delilleri, Hanefîlerin iktiran ile amel ettikleri yönündeki itirazlar, bu itirazlara verilen cevaplar ve iktiranın isti'nâsi delil olduğu yönündeki iddialara temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Fâsid istidlâl, İktiran Delâleti, Hanefî Usulcüler, Şafî Usulcüler

The Evidence of Iqtiran from Types of Unvalid (Fasid) Istidlâl in Hanafi Thought

Abstract

Invalid methods of inference (Fâsid istidlâl) in Hanafi method is one of the important subjects of the science of usûl-i fiqh. It is extremely important that the inference methods, by which fiqh rules are reached, are valid.

Hanafis, who acted with a prudent and meticulous point of view in the determination of the Shari'ah rulings, took literal evidence as reference in this matter and accepted the methods of inference based on literal indication as valid. At the same time, the rulings obtained through sound inference are accepted as rules that must be followed because they are shar'i rulings. On the other hand, the methods of istidlâl that are not based on literal indication have been evaluated as fâsid istidlâl on the grounds that they are based only on reason or syllogism and therefore are a sign of the occupied place.

One of the types of istidlâl, which is considered invalid in Hanafi thought, is the conjunction (iqtiran) evidence. Hanafi scholars do not accept the iktiran evidence as a valid method of inference. They consider the judgments reached as a result of this method of inference as judgments that should not be acted upon, since they are not a Shari'ah rule. The evidence of iqtiran is formed around the idea whether the words or sentences being together in words necessitate their being together in the judgment. This study deals with the lexical and term meaning of the iqtiran, those who accept iqtiran, those who reject it, the evidences of those who accept it, the proofs of those who reject it, the objections that Hanafis acted with iqtiran, the answers to these objections and the claims that iqtiran is exceptional evidence.

Keywords: Islamic Law, Unvalid istidlâl, İqtiran Evidence, Hanafi method schoolers, Shafii method schoolers

Giriş

İktiran delâleti, bir araya gelen kelimelerin veya cümlelerin lafızda beraber olmalarının hükümde de beraber olmalarını gerekli kılmadığı düşüncesi etrafında şekillenir.⁸³¹

Hanefî usulcülere göre iktiran, fâsid bir istidlâl yöntemidir. Hanefîlerin, iktiranı fâsid bir istidlâl olarak değerlendirmelerinin temel sebebi; iktiranın Hanefîler tarafından sahih kabul edilen lafzın mânaya delâlet yollarından herhangi birisi ile sabit olmamasıdır. Hanefî usulcülerine göre ibare, işaret, nas ve iktizânın delâleti sahih istidlâl, bunların dışındaki delâlet yollarıyla yapılan istidlâl, fâsid istidlâl olarak kabul edilir. Onlara göre fâsid istidlâl olarak adlandırılan delâlet yöntemleri lafzın delâleti değil, meskûtun delâletidir. Hanefîler meskûtun delâletini ise fâsid bir istidlâl yöntemi olarak kabul ederler.⁸³² Dolayısıyla Hanefîlere göre iktiran ile elde edilen hüküm şer'î bir delile dayanmamaktadır.

Bu konuda yapılmış bazı çalışmalara rastlamak mümkündür. Taha Nas'ın "Fıkıh Usulünde İktirânın Delâleti ve Furû Fıkha Etkisi" adlı makalesi, Ekrem b. Muhammed Özkan'ın "el-İktiran hakikatühü ve hücciyetühü" adlı makalesi ve Ebû Kudâme Eşref b. Mahmûd el-Kinânî'nin "el-Edilletü'l-isti'nâsiyye 'inde'l-usûliyyîn" adlı yüksek lisans tezi bu konuyla ilgili güncel çalışmalardır. Söz konusu çalışmalarda iktiran delâletinin hücciyeti konusu ele alınmış ve bu konuyla alakalı usul âlimlerinin görüşlerine yer verilmiştir. Bununla beraber mezkûr çalışmalar fâsid istidlâl bakış açısıyla incelenmemiştir.

Bu makaleyi diğerlerinden ayıran en temel özellik, bu çalışmada iktiranın fâsid istidlâl bakış açısıyla ele alınmasıdır.

1. İktiranın Tanımı

İktiran (الإقتران) olarak ifade edilen aynı zamanda (القران) olarak bilinen bu kelime Arapçada "القرن" kökünden gelir. Bir şeyi bir şeye bağlamak, iki şeyi bir arada toplamak,

⁸³¹ Ebû Zeyd Abdullah Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, thk. Halil el-Meys, 1.Baskı (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 156; Ebû'l-Hasen Ebû'l-Usr Fahrû'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl (Keşfü'l-esrâr ile birlikte)*, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, 1.Baskı (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 2/384; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî, 1.Baskı (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993),1/273; Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî, *Mizânu'l-usûl fi netâicü'l-'ukûl*, thk. Abdülmelik Abdurrahman es-Sa'dî (Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kura, 1984), 1/602; Ebû Muhammed Celâleddîn el-Habbâzî, *el-Muğni fi usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Mazhar Bekâ, 1.Baskı (Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kura, 1403/1983), 178; Muzafferüddîn İbnü's-Sââtî, *el-Bedî'*, thk. Sa'd b. Garîr b. Mehdî es-Sülemi, (Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kura, 1985), 2/565-566.

⁸³² Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr 'an Usûli Fahri'l-İslâm Pezdevî*, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, 1.Baskı (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 1/46; Semerkandî, *Mizânu'l-usûl*, 1/117-118; Sadrüşşeria ubeydullâh b. Mes'ûd el-Mahbûbî el-Buhârî, *Tavzîh (Telvîh Şerhu't-Tavzîh ile birlikte)*, thk. Zekerîya Ümeyrat, 1.Baskı (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts 1/242; Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî, *Telvîh Şerhu't-Tavzîh*, thk. Zekerîya Ümeyrat, 1.Baskı, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/242-243; Muhammed Emîn b. Mahmûd el-Hüseynî el-Buhârî el-Mekkî Emir Padişah, *Teyşirü't-Tahrîr* (Mısır: Matba'atü'l-halebî ve evlâdühü, 1932), 1/86; Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Keşfü'l-esrâr fi Şerhi'l-Menâr*, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/407; Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl*, (*Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte*), (İstanbul: Şirket-i sahafiyeye-i Osmaniyeye, 1309), 2/69, 76, 78, 85, 100; Mevlânâ Mehmed İzmîrî, *Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl* (İstanbul: Şirket-i sahafiyeye-i Osmaniyeye, 1309), 2/74.

arkadaş vb. anlamlara gelir.⁸³³ Nitekim hac ile umre tek ihramla yapıldığında bu kelime kökünden hareketle hacc-ı kırân diye isimlendirilmiştir.⁸³⁴

Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de de yukarıda zikredilen anlamlarda kullanılmıştır: "Elleri boyunlarına bağlanmış, çatılmış olarak cehennem daracık bir yerine atıldıkları zaman orada, yok olup gitmeyi isterler."⁸³⁵ "Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır."⁸³⁶ "Kim, Rahmân'ın zikrini görmezlikten gelirse, biz onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur."⁸³⁷ "Bina ustası olan ve dalgalık yapan her bir şeytani, bukağılara bağlı olarak diğerlerini de, onun emrine verdik."⁸³⁸

Semerkindî (ö. 539/1144), iktiranı şu şekilde tarif eder: "Vâv harfi iki tam cümle arasında girdiğinde ma'tûf, hükümde ma'tûfun aleyhe ortak olur."⁸³⁹ Semerkindî iktiranı kabul etmemekle birlikte yaptığı tarifte, iktiranın kısımlarından birine vurgu yapmıştır.⁸⁴⁰

Abdülazîz el-Buhârî'nin (ö. 730/1330) yaptığı iktiran tarifi, ufak bazı farklılıklarla birlikte Semerkindî'nin yaptığı tarifi benzeridir.⁸⁴¹ Bu tarif, aslında Abdülazîz el-Buhârî'nin kabul ettiği bir tarif değildir. Onun ifadesine göre âlimlerin çoğunluğu iktiranı kabul etmezlerken bazı âlimler iktiranı kabul ederler. Yaptığı tarif aslında kabul edenlerin bu delili nasıl kullandıklarını anlatmaktadır.⁸⁴² Bu tarifte iktiranı kabul edenlerin uyguladıkları kısımlardan birini zikretmiştir.⁸⁴³

Zerkeşî (794/1392), iktiran ile ilgili şu tarifi nakleder: "Emir veya nehiyde beraber zikredilen iki şeyden, birinin hükmünün açıklanması ardından iktiran yoluyla aynı hükmün diğeri için de sabit kılınmasıdır."⁸⁴⁴ Bu tarif anlaşılır bir tarif olmakla beraber iktiranı sadece emir ve nehiyle sınırlamasından dolayı eksik bir tariftir.⁸⁴⁵

İbnü'n-Neccâr da (ö. 972/1564) iktiranı şu şekilde tarif etmiştir: "Şâri' tarafından iki şeyin lafzen beraber ifade edilmesi, zikredilmemiş hükümde eşit olmalarını gerektirmez."⁸⁴⁶ Kanaatimizce bu tarif, aslında iktiran delâletini tam anlamıyla izah eden bir tarif değildir. Aksine iktiran ile istidlâl edilmemesi gerektiğini açıklar.

Taha Nas'a göre iktiranı kabul edenlerin en uygun tarifi şudur: "İki şey lafızda beraber oldukları için ikisine de aynı hükmü vermektir."⁸⁴⁷

⁸³³ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, 4.Baskı (Beyrut: Dâru'l-Alem lil Melayîn, 1987), 6/2181; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b.Ya'küb b. Muhammed el-Firûzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muhît*, nşr. Muhammed ne'im el-araksûsî, 8.Baskı (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2005), 1223-1224.

⁸³⁴ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, 6/2181; Firûzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muhît*, 1224.

⁸³⁵ Furkân 25/13.

⁸³⁶ Nisa 4/38.

⁸³⁷ Zuhruf 43/36.

⁸³⁸ Sâd 38/37-38.

⁸³⁹ Semerkindî, *Mîzânu'l-usûl*, 1/602.

⁸⁴⁰ Semerkindî, *Mîzânu'l-usûl*, 1/602.

⁸⁴¹ "أن حرف الواو متي دخل بين جملتين تامتين فالجملة المعطوفة تشارك المعطوف عليها في الحكم المتعلق بها" Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/383.

⁸⁴² Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/383.

⁸⁴³ Ekrem b. Muhammed Özkan, "el-İktiran hakikatühü ve hücciyetühü", *Mecelletü'l-câmi'ati'l-islâmiyye*, Medine 148 (1414), 239.

⁸⁴⁴ Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, *Teşnîfü'l-mesâmi'*, nşr. Seyyid Abdülazîz-Abdullah Rabî', 1.Baskı (Mekke: Mektebetü Kurtuba, 1998), 2/759.

⁸⁴⁵ Özkan, "el-İktiran hakikatühü ve hücciyetühü", 242.

⁸⁴⁶ Takıyyüddîn Muhammed b. el-Fütühî İbnü'n-Neccâr, *Şerhu'l-Keveki'l-münîr*, nşr. Muhammed ez-Zühaylî-Nezîh Hammâd (Riyad: Mektebetü'l-'ubeykân, 1993), 3/259.

⁸⁴⁷ Taha Nas, "Fıkıh Üsulünde İktiranın Delâleti ve Furû Fıkha Etkisi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 25 (2015), 81.

Kaynaklarda iktiran ile ilgili birçok farklı isim kullanılmıştır: ⁸⁴⁸القرائن، ⁸⁴⁹الإستدلال، الإستدلال، ⁸⁵⁰دلالة الإقتران، ⁸⁵¹دلالة القرآن بالقرائن، ⁸⁵²مفهوم قران العطف، ⁸⁵³، iktiran konusunu (ö. 476/1083) Şîrâzîgibi. ⁸⁵⁴دلالة الإقتران، ⁸⁵⁵Şîrâzî, iktirana الإستدلال بالقرائن adını vermiştir. ⁸⁵⁶İbnü's-Sââtî (ö. 694/1295) ve Molla Fenârî (ö. 834/1431), iktirana الإستدلال بالقرائن adını vermişlerdir. ⁸⁵⁷Üsmendî (ö. 552/1157 ?), Sadrüşşerîa (ö. 747/1346), Lâmişî (ö. VI./XII. yüzyılın ilk yarısı), İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) ve Kirmastî (ö. 900/1494) bu konuyu “vâv” atf harfi bahsinde incelemişlerdir. ⁸⁵⁸Debûsî (ö. 430/1039), Ebü'l-Usr Pezdevî (ö. 482/1089), Serahsî (ö. 483/1090), Habbâzî (ö. 691/1292), Nesefî (ö.710/1310), Molla Hüsrev (ö. 885/1480) ve Hâdimî (ö. 1176/1762), iktiran konusunu fâsîd istidlâller başlığı altında incelemişlerdir. ⁸⁵⁹

Hanefî mezhebi iktiran konusunun tespitini “vâv” atf harfi çerçevesinde şekillendirmiştir. Hanefî mezhebine göre “vâv”, mutlak cem' ifade eder, bu harfin manasında tertip ve mukarenet (Beraberlik/hükümde eşitlik) manası yoktur. Yani ma'tûf ile ma'tûfun aleyh belli bir sırayı gözeterek meydana gelmez, sıra söz konusu olmadan mutlak olarak meydana gelir. Aynı zamanda aralarında mukarenet manası da yoktur. Ma'tûf, hükümde ma'tûfun aleyhe ortak değildir. ⁸⁶⁰İktirana kabul edenlere göre “vâv” mutlak olarak mukarenet ifade eder. İktirana kabul edenlere göre “vâv” harfinin bulunduğu cümle ister tam olsun ister cümlede mübteda, haber eksik olsun veya cümle bir şarta ta'lik edilme ihtiyacı hissetsin bu durumların tamamında ma'tûf ile ma'tûfun aleyh hükümde ortaktır. ⁸⁶¹Hanefî mezhebine göre “vâv” mutlak anlamda mukarenet ifade etmez, ancak cümle eksik olursa ma'tûf, ma'tûfun aleyhin hükmünü alır. ⁸⁶²

- ⁸⁴⁸ Ebü İshâk Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, thk. Abdülmecîd Türki, 1.Baskı (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 1/443.
- ⁸⁴⁹ Özkan, “el-İktiran hakikatühü ve hücciyetühü”, 246.
- ⁸⁵⁰ Özkan, “el-İktiran hakikatühü ve hücciyetühü”, 247.
- ⁸⁵¹ İbnü's-Sââtî, *el-Bedî'*, 2/565.
- ⁸⁵² Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, *el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fikh*, nşr. Abdülkadir Abdullah el-Ânî, 2.Baskı (Kuveyt: Vezaretü'l-Evkâf ve Şuûnî'l-İslâmiyye, 1992), 6/99.
- ⁸⁵³ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 6/99.
- ⁸⁵⁴ Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, 1/443.
- ⁸⁵⁵ İbnü's-Sââtî, *el-Bedî'*, 2/565; Molla Fenârî, *Fusûlü'l-bedâyî'*, thk. Muhammed Hasan İsmail, 1.Baskı (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 2/222. Molla Fenârî, iktiran konusuna ayrıca vav atf harfi bahsinde de temas etmiştir. Bk. Molla Fenârî, *Fusûlü'l-bedâyî'*, 1/142-145.
- ⁸⁵⁶ Muhammed b. Abdilhamîd el-Üsmendî, *Bezlü'n-nazar fi'l-usûl*, thk. Muhammed Zekî Abdülber, 1.Baskı (Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1992), 39-41; Mahmûd b. Zeyd el-Lâmişî, *Kitâb fi Usûli'l-fikh*, thk. Abdülmecîd Türki, 1.Baskı (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1995), 142-143; Sadrüşşerîa, *Tavzih (Telvîh Şerhu't-Tavzih ile)*, 1/180-181; Kemâlüddîn İbnü'l-Hümâm, *Tahrîr (Teyşîrû't-Tahrîr ile birlikte)*, (Mısır: Matba'atü'l-halebî ve evlâdühü, 1932), 2/69; Kirmastî, *Zübdetü'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl*, thk. Mustafa Mahmud el-Ezherî-Muhammed Hüseyin el-Dimyâdî, 1. Baskı (Riyad-Kahire: Dâru İbn Kayyim-Dâru İbn affân, 2018), 157-158.
- ⁸⁵⁷ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 156; Ebü'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüşûl (Keşfü'l-esrâr ile birlikte)*, 2/384; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/273; Habbâzî, *el-Muğni fi usûli'l-fikh*, 178; Nesefî, *Keşfü'l-esrâr fi Şerhi'l-Menâr*, 1/432; Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl*, (Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte), 2/114-116; Ebü Saîd Hâdimî, *Mecâmi' u'l-hakâik*, thk. Hasan İbrahim el-hüsni, 1.Baskı (Riyad: Daralsomaie, 2017), 241.
- ⁸⁵⁸ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 164; Ebü'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüşûl (Keşfü'l-esrâr ile)*, 2/161, 163; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/200; Üsmendî, *Bezlü'n-nazar fi'l-usûl*, 40; Sadrüşşerîa, *Tavzih (Telvîh Şerhu't-Tavzih ile)*, 1/180-181; Molla Fenârî, *Fusûlü'l-bedâyî'*, 1/138; Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl (Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte)*, 2/3; Kirmastî, *Zübdetü'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl*, 157; Hâdimî, *Mecâmi' u'l-hakâik*, 214.
- ⁸⁵⁹ Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl (Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte)*, 2/115.
- ⁸⁶⁰ Ebü'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüşûl (Keşfü'l-esrâr ile)*, 2/178; Lâmişî, *Kitâb fi Usûli'l-fikh*, 143; İbnü's-Sââtî, *el-Bedî'*, 2/566; Molla Fenârî, *Fusûlü'l-bedâyî'*, 1/142.

2. İktiran Delâleti ile İlgili Görüşler

2.1 İttifakla İktiran Delâleti ile Amel Edilen Yerler

İktiran delâletini kabul edenlerin delillerine geçmeden önce ittifakla iktiran delâletinin kabul edildiği durumlara temas edeceğiz. Aşağıda zikredilen durumlarda ittifakla bu delâlet yöntemi kabul edilir:

1. Müfredin müfrede atfı: Müfredin müfrede atfı durumunda ma'tûf, ma'tûfun aleyh için zikredilen hükümde ona ortak olur.⁸⁶¹

"وَأْتَمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ", "Hacci da, umreyi de Allah için tamamlayın."⁸⁶² Bu âyette ma'tûfun (الْعُمْرَةَ) âmili zikredilmediğinden mâna eksik olur. Bu nedenle ma'tûfun aleyhin (الْحَجَّ) âmili ma'tûfun başına takdir edilerek mâna tamamlanmış olur. "وَأْتَمُوا الْعُمْرَةَ" şeklinde takdir yapılarak mânadaki eksiklik giderilmiş olur.⁸⁶³

2. Cümle lafzen eksik olursa: Cümle lafzen eksik olduğunda ma'tûf, ma'tûfun aleyh için zikredilen hükümde ona ortak olur. Mübteda, haber veya şart yönünden eksik olan cümle tam cümleye atfedildiğinde bu sayılanlardan eksik olan unsur ma'tûfun başında tekrarlanmış sayılır.⁸⁶⁴ Örneğin "زَيْنَبُ طَالِقٌ وَ عُمْرَةٌ" "Zeynep boştur, Amre...." cümlesinde atf yapılmak suretiyle birincinin haberi ikinci için de takdir edilerek tekrarlanmış olur ve bu şekilde Zeynep boşandığı gibi Amre de boşanmış olur.⁸⁶⁵

3. Cümle lafzen tam olup mânen eksik olursa: Bu durumda da ma'tûf, ma'tûfun aleyh için zikredilen hükümde ona ortak olur.⁸⁶⁶ Sadrüşşerîa, bu çeşit cümleyi müfred kuvvetinde cümle diye isimlendirmektedir. Zira bu tür cümleler mâna ifade edebilmek için tam cümleye ihtiyaç duyarlar.⁸⁶⁷

Örneğin "إِنْ دَخَلْتُ الدَّارَ فَأَنْتَ طَالِقٌ وَعَبْدِي حُرٌّ" "eve girersem sen boşsun, kölem de hürdür."⁸⁶⁸ ifadesinde "وَعَبْدِي حُرٌّ" cümlesi lafzen tam bir cümle olsa da mânen eksik bir cümledir. Şartın cevabına ("فَأَنْتَ طَالِقٌ") atfedilmiştir. Şarta bağlanmaya ihtiyaç duymasından dolayı bu cümle eksik bir cümledir. Bu cümlenin müstakil bir cümle olması da mümkün değildir. Zira birinci cümlenin haberi ikinci cümle için haber olmaya elverişli değildir. Dolayısıyla ikinci cümle eksik olduğundan boşanma zikredilen şarta bağlı olduğu gibi hürriyet de zikredilen şarta bağlıdır.⁸⁶⁹

"إِنْ دَخَلْتُ الدَّارَ فَأَنْتَ طَالِقٌ وَعُمْرَةٌ" cümlesinde ise durum farklıdır. Burada müstakil cümle müstakil cümleye atfedilmiştir. عمرَةٌ nin boşanması şartın gerçekleşmesi ile değil, bu sözün söylenmesiyle meydana gelir. İkinci cümlenin şarta bağlanması kastedilmemiştir. İkinci cümlenin de şarta bağlanması kastedilseydi عمرَةٌ kelimesinden sonra haber zikredilmezdi. Çünkü birincinin haberi ikinci için de haber olmaya elverişlidir. Dolayısıyla ikinci cümlede

⁸⁶¹ Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl (Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte)*, 2/115; Lâmişî, *Kitâb fî Usûli'l-fıkh*, 142.

⁸⁶² (Bakara 1/196).

⁸⁶³ Özkan, "el-İktiran hakikatühü ve hücciyetühü", 254.

⁸⁶⁴ Semerkandî, *Mizânü'l-usûl*, 1/602; Hüsâmüddîn Hüseyin b. Ali b. Haccâc el-Buhârî es-Siğnâkî, *Kitâbü'l-vâfi fî usûli'l-fıkh*, thk. Ahmed Muhammed Hamûd el-Yemânî (Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kura, 1997), 2/465-466.

⁸⁶⁵ Semerkandî, *Mizânü'l-usûl*, 1/602.

⁸⁶⁶ Ebü'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl (Keşfü'l-esrâr ile)*, 2/385; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/384; Semerkandî, *Mizânü'l-usûl*, 1/605; Lâmişî, *Kitâb fî Usûli'l-fıkh*, 143; İbnü's-Sââtî, *el-Bedî'*, 2/566.

⁸⁶⁷ Sadrüşşerîa, *Tavzih (Telvîh Şerhu't-Tavzih ile)*, 1/189-190.

⁸⁶⁸ Ebü'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl (Keşfü'l-esrâr ile)*, 2/385; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/384.

⁸⁶⁹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/384-385; Siğnâkî, *el-vâfi*, 2/471; Semerkandî, *Mizânü'l-usûl*, 1/603, 605; Lâmişî, *Kitâb fî Usûli'l-fıkh*, 143; Sadrüşşerîa, *Tavzih (Telvîh Şerhu't-Tavzih ile)*, 1/189-191; Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl (Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte)*, 2/116.

haberinin ayrıca zikredilmesi boşamanın şarta bağlı olarak değil, hemen sözün söylenmesinin ardından gerçekleşmesini sağlamak içindir.⁸⁷⁰

Nazım “vâv”ı ile atf “vâv”ı arasındaki farka da dikkat çekmek gerekir. Yukarıdaki örneklerdeki “vâv”, atf harfidir. Atf harfi olan “vâv”; biri eksik diğeri tam olan iki cümle arasına girerek eksik cümleyi tam cümleye bağlar. Örneğin haberi olmayan cümlelerin başına gelir ve bu cümleyi haberi zikredilmiş olan bir önceki cümleye bağlar. Birincinin haberi ikinci için de takdir edilerek ikinci cümle de tam bir mâna ifade eder. Bu durumda atf harfi olan bu “vâv” ile ma’tûf, ma’tûfun aleyh için zikredilen hükümde ona ortak olur.⁸⁷¹ Nazım “vâv”ı ise müstakil iki cümle arasına girer fakat bu cümleleri birbirine bağlamaz. Kelâmı güzelleştirmek için getirilen bu harf, bu iki cümleyi aynı hükümde ortak kılmaz. Bu iki cümle müstakil cümle oldukları için ifade ettikleri hükümler de ayrıdır.⁸⁷² Aynı zamanda bu harf, istînâf/ibtidâ “vâv”ı olarak da isimlendirilir.⁸⁷³ Nazım “vâv”ında iki cümle lafzen birbirlerine atfedilirler ancak hükümde ortak olmazlar.⁸⁷⁴ Serahsî’ye göre iki müstakil cümle arasında zikredilen ve nazım/istînâf/ibtidâ “vâv”ı olarak isimlendirilen bu “vâv” aslında atf “vâv”ıdır.⁸⁷⁵ Ona göre ma’tûf ile ma’tûfun aleyhin hükümde ortak olmaları atf işleminden kaynaklanmamaktadır. Ma’tûf ile ma’tûfun aleyhin hükümde ortak olmaları; ma’tûfun eksik bir cümle olup ma’tûfun aleyhe ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır. Ma’tûf, ma’tûfun aleyhe ihtiyaç duymaz ise hükümde ona ortak olur. Ma’tûf, müstakil bir cümle olup ma’tûfun aleyhe ihtiyaç duymaz ise hükümde ona ortak olmaz.⁸⁷⁶

Nazım “vâv”ı ile ilgili şu örnek verilebilir: "مَحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ" *"Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler."*⁸⁷⁷ Bu âyette "وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ" cümlesi, "مَحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ" cümlesi üzerine atfedilmiştir. Bu âyette zikredilen “vâv”, nazım “vâv”ıdır. Burada sadece lafzen bir atf söz konusu olmuştur. Bu iki cümle müstakil iki ayrı cümle oldukları için ikinci cümle birinci cümle ile aynı hükmü ifade etmez. Dolayısıyla ikinci cümlede bahsedilen Müslümanların, birinci cümle için geçerli olan peygamberlik hükmünde Hz. Peygamber’e ortak olmaları söz konusu değildir.⁸⁷⁸

Lafzen tam mânen eksik olan cümleye diğer bir örnek de şu âyettir: "وَالَّذِينَ يَزُمُونَ الْمَخَضَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا" *"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir. Ancak tövbe edip bundan sonra islah olanlar müstesna. Çünkü Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*⁸⁷⁹

Bu âyetten çıkarılan hükümlerle alakalı olarak Hanefî ve Şâfiî mezhepleri ihtilâf etmişlerdir. Hanefî mezhebine göre iffetli bir kadına zina iftirasında bulunup dört şahit getiremeyen kişinin cezası, seksen değnek vurulması ve şahitliğinin kabul edilmemesidir. Zina iftirasında bulunan kişi tövbe ettiği takdirde sadece fisk sıfatı ortadan kalkar, şahitliği

⁸⁷⁰ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/384-385; Semerkandî, *Mîzânu'l-usûl*, 1/605; Lâmişî, *Kitâb fi Usûli'l-fikh*, 143; Siğnâkî, *el-vâfi*, 2/470; Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl*, (Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte), 2/116.

⁸⁷¹ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 156-157; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/273-274; Siğnâkî, *el-vâfi*, 2/465-466.

⁸⁷² Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 156-157; Ebü'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl* (Keşfü'l-esrâr ile), 2/178; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/273-274; Siğnâkî, *el-vâfi*, 2/465; Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl* (Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte), 2/116.

⁸⁷³ Ebü'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl* (Keşfü'l-esrâr ile), 2/178; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/205; Üsmendî, *Bezlü'n-nazar fi'l-usûl*, 39; Molla Fenârî, *Fusûlü'l-bedâiyü*, 1/142.

⁸⁷⁴ Ebü'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl* (Keşfü'l-esrâr ile), 2/178.

⁸⁷⁵ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/205.

⁸⁷⁶ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/205; Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl* (Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte), 2/115.

⁸⁷⁷ Fetih 48/29.

⁸⁷⁸ Semerkandî, *Mîzânu'l-usûl*, 1/604.

⁸⁷⁹ Nûr 24/4-5.

kabul edilmez. Kazf suçunu işleyen kişi dört şahit getiremediğinde fâsık olur ve kendisine kazf cezası uygulanır. Seksen değnek vurulmak suretiyle kazf cezası uygulanınca şahitliği de kabul edilmez. Şahitliğinin kabul edilmemesi kazf cezasının devamıdır. Bu nedenle tövbe etse de şahitliği kabul edilmez. Şâfiî mezhebine göre ise iffetli bir kadına zina iftirasında bulunana sadece değnek cezası verilir. İffetli bir kadına zina iftirasında bulunan iftira suçunu işlemek suretiyle fâsık olur, kazf cezasından önce de şahitliği kabul edilmez. Bu kişi tövbe ettiği takdirde fisk sıfatı ortadan kalktığı gibi şahitliği de kabul edilir. Şâfiî mezhebine göre iffetli bir kadına zina iftirasında bulunana sadece değnek cezası verilir. Şahitliğinin kabul edilmemesinin sebebi fisk sıfatıdır. Tövbe ettiği takdirde ister kazf cezası uygulanmadan önce tövbe etsin ister kazf cezası uygulandıktan sonra tövbe etsin bu fisk durumu ortadan kalkar ve şahitliği de kabul edilir.⁸⁸⁰

Şâfiî mezhebi bu konudaki görüşünü şu şekilde delillendirir: Şâfiî mezhebine göre yukarıdaki âyette geçen "وَالَّذِينَ يَزُمُونَ الْمَخْصَنَاتِ" cümlesi şart cümlesidir. "فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً" cümlesi ise şartın cevabıdır. "وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا" cümlesi ise müstakil bir cümle olup cevap cümlesine atfedilmemiştir. Başındaki "vâv" atıf harfi değil, nazım "vâv"ıdır. Dolayısıyla bu cümlelerin cevap cümlesiyle bir bağlantısı yoktur ve cevap cümlesiyle hükümde ortaklıkları söz konusu değildir. Bu cümle kazf cezasının devamı değildir. "وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ" cümlesi ise kendisinden önceki "وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا" cümlesine atfedilmiştir. Atfedilmiş olduğu cümle için de ta'lîl ifade eder. İffetli bir kadına zina iftirasında bulunan, fâsık olduğu için şahitliği kabul edilmemektedir. Âyetin sonunda zikredilen istisna cümlesi ise kendinden önceki birbiriyle bağlantılı bu iki cümleyi kapsamaktadır. İffetli bir kadına zina iftirasında bulunan kişiden, tövbe ettiği takdirde hem fisk sıfatı hem de şahitliğinin reddi ortadan kalkmış olur. Bu kişi tövbe etmekle fisk suçundan kurtulmuş olduğu gibi şahitliği de kabul edilir. Şâfiî mezhebi açısından bakıldığında "فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً" cümlesi ile "وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا" cümleleri müstakil ayrı cümlelerdir. Aralarında iktiran yoktur. Aralarında atıf olmadığından hükümde ortak olmaları söz konusu değildir. İffetli bir kadına zina iftirasında bulunana sadece değnek cezası verilir. Şahitliğinin kabul edilmemesinin sebebi fisk sıfatıdır. Tövbe ettiği takdirde bu fisk durumu ortadan kalkar ve şahitliği de kabul edilir.⁸⁸¹

Haneî mezhebi de bu konudaki görüşünü şu şekilde delillendirir: Haneî mezhebine göre yukarıdaki âyette geçen "وَالَّذِينَ يَزُمُونَ الْمَخْصَنَاتِ" cümlesi şart cümlesidir. "فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً" cümlesi ise şartın cevabıdır. "وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا" cümlesi her ne kadar lafzen tam bir cümle olsa da mânen eksik bir cümledir ve şartın cevabına atfedilmiştir. Şartın cevabına atfedildiği için cevap cümlesi gibi şarta ihtiyaç duymaktadır. Şarta ihtiyaç duyduğu için mânen eksik bir cümle haline gelir. Şahitliğin kabul edilmemesi değnek cezası gibi kazf cezasının devamıdır. Dolayısıyla iffetli bir kadına zina iftirasında bulunup dört şahit getiremeyen kişinin cezası, kendisine seksen değnek vurulması ve şahitliğinin kabul edilmemesidir. Her iki cümlelerin fiil cümlesi olması ve her iki cümlede de hitabın muhatap sığası kullanılarak idarecilere yapılması bu iki cümlelerin birbirlerine atfedildiğine işaret etmektedir. Bu nedenle bu iki cümle hükümde ortak olurlar. "وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ" cümlesi ise müstakil bir cümle olup kendinden önceki cümlelere atfedilmemiştir. Bu cümlelerin isim cümlesi olması kendinden önceki cümlelerin de fiil cümlesi olması aralarında atıf yapılmadığına işaret etmektedir. Bu cümlelerin başındaki harf de nazım "vâv"ıdır. Nazım "vâv"ı cümleyi güzelleştirmek için gelir ve cümleleri birbirine bağlamaz. Âyetin sonunda zikredilen istisna cümlesi ise sadece "وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ" cümlesini kapsar, diğer cümleleri kapsamaz. Zira bu cümlelerin diğer cümlelerle bağlantısı yoktur. İffetli bir kadına

⁸⁸⁰ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/385.

⁸⁸¹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/385-386.

zina iftirasında bulunan kişiden; tövbe ettiği takdirde sadece fisk sıfatı ortadan kalkar, şahitliği kabul edilmez.⁸⁸²

2.2 İktiran Delâletini Kabul Edenler

İmam Mâlik (ö. 179/795), Mâlikî mezhebine mensup âlimlerden Kâdî Abdülvehhâb (ö. 422/1031), İmam Şâfiî (ö. 204/820), Şâfiî âlimlerden Müzenî (ö. 264/878), İbn Ebi Hüreyre, Sayrafî, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Hanbelî âlimlerden Kâdî Ebû Ya'lâ (ö. 458/1066), İbn Akîl (ö. 513/1119) vb. âlimlerin iktiran ile amel ettikleri rivayet edilmektedir.⁸⁸³

İktiranı kabul edenler, mutlak olarak iktiran ile amel edileceğini ifade ederler. İki şey lafızda bir araya geldiğinde bunlardan biri için delile dayalı bir hüküm sabit olduğunda aynı hüküm diğeri için de sabit olmaktadır. Bu iki şeyin tam cümle içerisinde veya eksik cümle içerisinde bulunmalarında fark olmadığı gibi hükmün lafızda zikredilmesi ve zikredilmemesi arasında da fark yoktur.⁸⁸⁴ Ekrem b. Muhammed Özkan, “el-İktiran hakikatühü ve hücciyetühü” adlı makalesinde mutlak olarak iktiranın sahih bir delil olduğunu ifade etmektedir. Ona göre iktiranı kabul edenler, bu delili “vâv” harfi çerçevesinde şekillendirmemişlerdir. “Vâv” harfi zikredilsin veya zikredilmesin iki şey lafızda bir araya geldiğinde bunlardan biri için delile dayalı bir hüküm sabit olduğunda diğerrinin hükmü bilinmediğinde aynı hükmün diğeri için de sabit olduğunu ifade etmektedir.⁸⁸⁵

Ekrem b. Muhammed Özkan’ın “vâv harfi zikredilsin veya zikredilmesin iki şey lafızda bir araya geldiğinde hükümde ortak olurlar.” şeklindeki görüşü isabetli görünmemektedir. Zira iktiranı kabul edenlerin delilleri ve bu konuyla ilgili örnekler incelendiğinde söz konusu örneklerde “vâv” harfinin zikredildiği görülmektedir. Dolayısıyla iktiran konusu “vâv” harfi çerçevesinde şekillenmektedir. Biri eksik diğeri tam iki cümle arasında zikredilen “vâv”, atıf harfidir. Atıf harfi olan “vâv”, eksik cümleyi tam cümleye bağlar ve bu iki cümleyi de hükümde ortak kılar. İki cümlelerin hükümde ortak olması ancak bu şekilde mümkündür. Zira iki tam cümle arasında zikredilen “vâv”, nazım “vâv”ıdır. Bu harfin, iki tam cümleyi hükümde ortak kılması söz konusu değildir. Söz konusu iki cümle müstakil birer cümle oldukları için ifade ettikleri hükümler de ayrıdır.

Ayrıca iktiranı kabul edenlerin özellikle lafızda zikredilmeyen hükümde iktiran ile amel etmeleri, iki şeyden biri için sabit olan fakat lafızda zikredilmeyen bir hükmü sırf iki şeyin beraber zikredilmesini gerekçe göstererek diğeri için sabit kılmaları, sadece re’ye dayanarak hüküm vermek anlamına geleceği için isabetli gözükmemektedir.

2.3 İktiran Delâletini Kabul Edenlerin Delilleri

İktiranı kabul edenler, mutlak olarak iktiran ile amel edileceğini ifade ederler. İki şey “vâv” atıf harfiyle bir araya geldiğinde ma’tûf, ma’tûfun aleyhin hükmünü alır. İktiran hususunda iki müfredin, iki eksik cümlelerin birbirlerine atfedilmesi veya eksik cümlelerin tam

⁸⁸² Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 157-158; Ebû'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl (Keşfü'l-esrâr ile)*, 2/386-389; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/275-276; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/386-388; Neseî, *Keşfü'l-esrâr fi Şerhi'l-Menâr*, 1/434-436.

⁸⁸³ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 6/99; Muhammed Salih el-Farfûr, *el-Müzehheb fi usûli'l-mezheb 'ale'l-müntehab nşr*. Mustafa Saîd el-Han (b.y. Mektebetü Dâri'l-Farfûr, ts.), 1/209; Özkan, “el-İktiran-hakikatühü ve hücciyetühü”, 267.

⁸⁸⁴ Ebû'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl (Keşfü'l-esrâr ile)*, 2/384; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/273-274; Semerkandî, *Mîzânü'l-usûl*, 1/603; Özkan, “el-İktiran hakikatühü ve hücciyetühü”, 267.

⁸⁸⁵ Özkan, “el-İktiran hakikatühü ve hücciyetühü”, 285.

cümleye atfedilmesi arasında fark olmadığı gibi iki tam cümlelerin birbirlerine atfedilmesi arasında da fark yoktur. Bu durumların tamamında ma'tûf, ma'tûfun aleyhin hükmünü alır.⁸⁸⁶

Pek çok usûl eserinde iktirânı kabul edenlerin delilleri olarak çeşitli hususlar dile getirilmiştir. Bu hususları şöyle özetlemek mümkündür:

1. İktirânı kabul edenlere göre insanların konuşmalarında iktirân ile hüküm verildiği gibi Allah kelâmında da iktirân ile hüküm verilmelidir.⁸⁸⁷ Örnek olarak "إن دخلت وعبدي حر" "eve girersem sen boşsun, kölem de hürdür." ifadesi iki tam cümleden oluştuğu halde bu iki tam cümle için aynı hüküm geçerlidir. Boşama da hürriyet de cümlelerin başında zikredilen şarta bağlıdır. Eve girildiğinde boşama ve hürriyet gerçekleşmiş olur.⁸⁸⁸ Ancak insanların konuşmalarında iktirânın olduğuna delil getirilen bu örneğin aslında iktirâna delil olmadığı anlaşılmaktadır: "وعبدي حر" cümlesi lafzen tam bir cümle olsa da mânen eksik bir cümledir. Şartın cevabına ("فأنت طالق") atfedilmiştir. Şarta bağlanmaya ihtiyaç duymasından dolayı bu cümle eksik bir cümledir. Bu cümlelerin müstakil bir cümle olması da mümkün değildir. Zira birinci cümlelerin haberi ikinci cümle için haber olmaya elverişli değildir. Dolayısıyla ikinci cümle eksik olduğundan boşama zikredilen şarta bağlı olduğu gibi hürriyet de zikredilen şarta bağlıdır. Dolayısıyla bu ifade iki tam cümleden oluşmamaktadır. Burada "vâv" harfi ile atf işlemi gerçekleşmiştir. Ma'tûf, şartın cevabına ("فأنت طالق") atfedilmekle şarta bağlanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ma'tûf, eksik bir cümle olduğu için ma'tûfun aleyhin hükmüne ortak olmuştur. Boşama da hürriyet de cümlelerin başında zikredilen şarta bağlanmıştır. Eve girildiğinde boşama ve hürriyet gerçekleşmiş olur. Bu durumun iktirân olarak adlandırılması doğru değildir. Ma'tûf olan cümlelerin ma'tûfun aleyhin hükmünü alması atf işleminin bir sonucudur.⁸⁸⁹

2. İnsanların konuşmalarında iktirân ile hüküm verildiğini ifade eden âlimler Allah kelâmında da iktirân ile ilgili şu âyeti örnek verirler: "وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ" "Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."⁸⁹⁰ İktirânı kabul edenlere göre çocuklara namaz farz olmadığı gibi zekât da farz değildir. Bu âyette namaz ve zekât beraber zikredilmiş, zekât kelimesi namaz kelimesine atfedilmiştir. Atf mutlak anlamda müşareketi gerekli kıldığından ma'tûf, ma'tûfun aleyhin hükmünü almıştır. İktirân delilinden hareketle namaz çocuklara farz olmadığı gibi zekât da farz değildir. Görüldüğü üzere iktirânı kabul eden bu âlimler, söz konusu âyette iki tam ve müstakil cümleyi hükümde ortak kılmışlar ve aynı zamanda ma'tûfa ait olan fakat lafızda zikredilmemiş olan bir hükmü ma'tûfun aleyh için de geçerli saymışlardır.⁸⁹¹ Ancak iktirânı kabul edenler tarafından Allah kelâmında iktirânın olduğuna dair delil getirilen bu örneğin aslında iktirâna delil olmadığı anlaşılmaktadır. Âyette namaz ve zekâtla ilgili her iki cümle de müstakil iki cümledir. Bu iki cümle arasında zikredilen "vâv" harfi nazım "vâv"ıdır, atf harfi değildir. Nazım "vâv"ı ise müstakil iki cümle arasına girer fakat bu cümleleri birbirine bağlamaz. Kelâmı güzelleştirmek için getirilen bu harf, bu iki cümleyi aynı hükümde ortak kılmaz. Bu iki cümle müstakil cümledir ve ifade ettikleri hükümler de ayrıdır.⁸⁹² Hanefî mezhebine göre çocuğa zekâtın farz olmaması hükmü sahih bir hüküm olmakla birlikte yukarıda zikredilen istidlâl yöntemi sahih değildir. Hanefî

⁸⁸⁶ Semerkandî, *Mîzânu'l-usûl*, 1/603; Lâmişî, *Kitâb fî Usûli'l-fikh*, 142-143; Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl (Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte)*, 2/115.

⁸⁸⁷ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 157; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/384; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/274.

⁸⁸⁸ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/384; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/274; Semerkandî, *Mîzânu'l-usûl*, 1/603.

⁸⁸⁹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/384-385; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/274-275.

⁸⁹⁰ Bakara 2/43.

⁸⁹¹ Ebü'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüüsûl (Keşfü'l-esrâr ile)*, 2/384; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/273-274; Semerkandî, *Mîzânu'l-usûl*, 1/603; Sadrüşşerîa, *Tavzih (Telvîh Şerhu't-Tavzîh ile)*, 1/189; Molla Fenârî, *Fusûlü'l-bedâiy'*, 1/142; Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl (Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte)*, 2/115.

⁸⁹² Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/273-274.

mezhebinde de çocuğa zekât farz değildir.⁸⁹³ Hanefîler bu görüşleri için yukarıda zikredilen Bakara süresindeki mezkûr âyeti delil getirmezler. Zekât bir ibadettir, akıl şartı eksik olduğundan çocuklara farz kılınmamıştır.⁸⁹⁴

3. "وَأَنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِأَيْدِيكُمْ وَأُتُوا بِغُرُفٍ" "Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır."⁸⁹⁵ Âyette geçen "لَمَسْتُمُ" kelimesi "مِنَ الْغَائِطِ" kelimesi üzerine atfedilmiş, tuvalet ihtiyacını gidermek abdesti bozduğu gibi kadınlara dokunmak da abdesti bozan bir durum olarak kabul edilmiştir. Bu âyette iktiran delâletine istinaden birbirine atfedilen bu iki fiil için aynı hüküm verilmiş ve her iki fiil de abdesti bozan şeylerden sayılmıştır.⁸⁹⁶ Bu âyetin iktirana delil olarak getirilmesine şu şekilde itiraz edilmiştir: "Cumhurun iktiran delâletini kabul etmediğini ifade eden Zerkeşî, kadına dokunmanın abdesti bozduğunu kabul etmekle birlikte bu hükmün iktiran ile sabit oluşuna karşı çıkar. Ona göre tuvalet ihtiyacını giderme ve kadına dokunmanın abdesti bozan fiillerden olmaları iktiran ile değil, illette ortak olmaları sebebiyledir. Bu iki fiil illette ortak olmaları sebebiyle aynı hükmü ifade ederler, bu durum iktiran olarak kabul edilmez."⁸⁹⁷

4. "Beraber olan ayrılmaz, ayrı olan da bir araya getirilmez"⁸⁹⁸ İktirana kabul edenler, bu hadise dayanarak Kur'ân'da namaz ve zekâtın bir arada zikredilmesini, hükümde de ortak olduklarına işaret sayarlar. Namaz ve zekât, Kur'ân'da bir arada zikredilmeleri sebebiyle hükümde ortak olurlar.⁸⁹⁹ Bu hadisin iktirana delil olarak getirilmesine şu şekilde itiraz edilmiştir: "Bu hadis, iktirana delil olarak zikredilemez. Zira hadis, zekât nisabıyla alakalı bir hadistir. Hadis, bir hayvan sürüsünde ortak olan iki kişinin zekât vermemek veya zekâtı eksik vermek için hisselerinin toplamı zekât nisabına ulaşıyorsa zekât vermemek için hisselerini ayırmalarını, hisseler ayrı ayrı değerlendirildiğinde de gerekli olan zekât miktarını azaltmak için de hisselerin toplamından zekât verilmesini yasaklamaktadır."⁹⁰⁰

5. "لا يبولن أحدكم في الماء الدائم، ولا يغتسل فيه من الجنابة" "Sizden hiçbiriniz durgun suda ayakta beoletmesin ve durgun suda cünüp olarak gusletmesin."⁹⁰¹ İktirana kabul edenlere göre bevletme fiili ile gusletme fiili lafızda bir arada zikredilmiş, iktiran deliline dayanarak bevletme suyu kirlettiği gibi gusl etmenin de suyu kirlettiği hükmüne varılmıştır. Bu hadisin iktirana delil olarak getirilmesine şu şekilde itiraz edilmiştir: "Durgun suda gusletmenin yasaklanmasının, durgun suya bevletmenin yasaklanmasından farklı bir sebebi olma ihtimali olabilir. Ayrıca durgun suda gusletmek, cenâbeti kaldırmayacağından dolayı da yasaklanmış olabilir. Şunu da ifade etmek gerekir ki hadiste iki ayrı müstakil cümle bulunmaktadır. Her iki cümle de hüküm olarak birbirinden bağımsızdır. Bu nedenle bu hadiste iktiran söz konusu değildir."⁹⁰²

⁸⁹³ Siğnâkî, *el-vâfi*, 2/467.

⁸⁹⁴ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i' fi tertibi's-şerâ'i'*, nşr. Ali Muhammed Mu'avvad, 'Âvil Ahmed 'Abdülmevcûd, 2.Baskı (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 2/535; Sadrüşşerîa, *Tavzih (Telvîh Şerhu't-Tavzih ile)*, 1/189; Molla Fenârî, *Fusûlü'l-bedâ'iy'*, 1/142.

⁸⁹⁵ Nisa 4/43.

⁸⁹⁶ İbnü'n-Neccâr, *Şerhu'l-Kevebi'l-münîr*, 3/261; Ebû Kudâme Eşref b. Mahmûd el-Kinânî, *el-Edilletü'l-isti'nâsiyye 'inde'l-usûliyyîn*, 1.Baskı (Ürdün: Dâru'n-nefâis, 2005), 299.

⁸⁹⁷ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîr*, 6/99-100.

⁸⁹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, tah. Mahmud Muhammed Nassar, 7.Baskı (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2013), "Zekât", 35.

⁸⁹⁹ Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, 1/444; Kinânî, *el-Edilletü'l-isti'nâsiyye*, 300.

⁹⁰⁰ Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, 1/444; Kinânî, *el-Edilletü'l-isti'nâsiyye*, 302.

⁹⁰¹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac, *el-Câmi'u's-sahîh*, 6.Baskı (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2011), "Tahâret", 282.

⁹⁰² Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîr*, 6/99; İbnü'n-Neccâr, *Şerhu'l-Kevebi'l-münîr*, 3/259.

6. Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) zekât vermeyenlerle savaşıma kararı aldığında söylediği "Allah'ın beraber zikrettiğini ayırmam."⁹⁰³ şeklindeki sözü de iktirana delil olarak zikredilmiştir. İktirana kabul edenlerin ifadesine göre namaz ve zekât Kur'ân'da beraber zikredildiği için Hz. Ebû Bekir, namaz ve zekâtı hükümde birbirinden ayırmamış, namazı terk edenlere karşı güç kullanılması gerektiği gibi zekât vermeyenlere karşı da güç kullanılması kararını almış ve bu konuda sahâbeden kendisine itiraz eden de olmamıştır.⁹⁰⁴ Bu sözün iktirana delil olarak getirilmesine şu şekilde itiraz edilmiştir: "Namaz ve zekâtın Kur'ân'da beraber zikredilmesinden her ikisinin de farz olması dışında başka bir hükmün çıkarılması mümkün değildir."⁹⁰⁵

7. İktiranın delaletini kabul edenlere göre kelâmın belâgata uygun olması birbirlerine atfedilen cümlelerin lafzen uyumlu olmasına bağlıdır. Cümlelerin lafzen uyumlu olmaları hüküm yönünden de uyumlu olmalarını gerekli kılar. Bu delile şu şekilde itiraz getirilmiştir: "Cümlelerin lafzen uyumlu olması kelâmın belâgata uygun olması açısından önemlidir ve aynı zamanda bu durum kelâmı güzelleştir. Fakat bu durumun hükümde de ortak olmayı gerekli kılması sadece bir ihtimaldir. Hükümler ihtimaller üzerine bina edilemez."⁹⁰⁶

8. İktirana kabul edenlerin bir diğer delili de kıyastır. Eksik cümle tam cümleye atfedildiğinde ma'tûf, hükümde ma'tûfun aleyhe ortak oluyorsa aynı şekilde iki tam cümle birbirine atfedildiğinde de ma'tûf, hükümde ma'tûfun aleyhe ortak olur.⁹⁰⁷ Bu delile de şu şekilde itiraz getirilmiştir: "Eksik cümle kendi başına bir mâna ifade edemediğinden atfedildiği cümleye ihtiyaç duyar ve atfedildiği cümlelerin hükmüne ortak olur. Tam cümle kendi başına mâna ifade ettiğinden kendi başına hüküm ifade eder, başka bir cümleye atfedilse bile hükümde ona ortak olmaz. Kelâmda aslolan her tam cümlelerin kendi başına hüküm ifade etmesidir. Kendisinden önceki cümleyle aynı hükmü ifade etmesi, iki ayrı cümleyi tek cümle yapmak olur ki bu hakikate uygun değildir. Dolayısıyla yapılan bu kıyas, kıyas ma'al-fâriktir."⁹⁰⁸ Serahsî'nin ifadesine göre birbirine atfedilen iki tam cümlelerin hükümde ortak olduklarını ifade etmek, meskût (söylenmemiş husus) ile amel etme anlamına gelir ki bu şekildeki istidlâl fasittir.⁹⁰⁹ Nakıs ve tam cümleyle ilgili şu örnekler verilebilir:

"وهذه" "sen üç defa boşsun ve bu...." cümlesi nakıs cümleye örnektir. "وهذه" cümlesi eksik cümledir. Tek başına bir mâna ifade etmemektedir. Kendisinden önceki cümleye ihtiyaç duyar. Kendisinden önceki cümleye atfedilmiş ve hükümde ona ortak olmuştur. Dolayısıyla her iki cümledeki kişi de üç talâkla boşanmış olur. "أنت طالق ثلاثا وهذه طالق" "sen üç defa boşsun bu da bir talâkla boştur." cümlesi ise tam cümleye örnektir. "وهذه طالق" cümlesi tam bir cümledir, başlı başına bir hüküm ifade eder. Kendisinden önceki cümle ile hükümde ortak değildir. Bu cümlede tek bir talâk meydana gelirken kendisinden önceki cümlede ise üç talâk meydana gelir.⁹¹⁰

9. İktirana kabul edenlere göre atıf mutlak anlamda müşareketi gerektirir. Ma'tûf, hükümde ma'tûfun aleyhe ortak olur. Bu delile de şu şekilde itiraz edilir: "Vâv harfi, mutlak cem' ifade eder, müşareket manası ifade etmez. Ma'tûf, eksik cümle olup kendisinden önceki

⁹⁰³ Buhârî, "İ'tisâm", 2.

⁹⁰⁴ Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, 1/444; Kinânî, *el-Edilletü'l-isti'nâsiyye*, 300; Özkan, "el-İktiran hakikatühü ve hücciyetühü", 273-275.

⁹⁰⁵ Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, 1/445.

⁹⁰⁶ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/385; Farfûr, *el-Müzehheb*, 1/212.

⁹⁰⁷ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/383-384; Ebû Abdillâh Hüsâmu'ddîn Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Ahsîkesî, *el-Müntehab (Kitâbü'l-vâfi fi usûli'l-fikh ile)*, Sîgnâkî, nşr. Ahmed Muhammed Hamûd el-Yemânî (Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kura, 1997), 2/464; Nesefî, *Keşfü'l-esrâr fi Şerhi'l-Menâr*, 1/433.

⁹⁰⁸ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/384; Semerkandî, *Mizânu'l-usûl*, 1/602, 604-606; Lâmişî, *Kitâb fi Usûli'l-fikh*, 143; Ahsîkesî, *el-Müntehab (Kitâbü'l-vâfi fi usûli'l-fikh ile)*, 2/464.

⁹⁰⁹ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/273-274.

⁹¹⁰ Kinânî, *el-Edilletü'l-isti'nâsiyye*, 304.

cümleye ihtiyaç duyduğunda “vâv” harfi müşareket manası ifade eder. Böyle bir durum olmadığında ise “vâv” harfi müşareket manası ifade etmez.”⁹¹¹ Hâfızüddîn Neseî’nin ifadesine göre eksik cümledeki ma’tûfun, kendisinden önceki cümleye ihtiyaç duyması ve hükümde ma’tûfun aleyhe ortak olması “vâv” harfinin etki etmesi sonucu gerçekleşmez. Ona göre cümledeki asıl unsurlardan birinin eksik olması, müşareket mânasını gerektirir.⁹¹²

İktirani kabul edenlerin iktirana dayanarak verdikleri hükümlerle ilgili şu örnekler verilebilir:

1. İmam Mâlik’in bazı meselelerde iktiran ile amel ettiği rivayet edilir: *“وَالْحَيْلُ وَالْبِعَالُ وَالْحَمِيرُ”* *“Hem binesiniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı. Bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır.”*⁹¹³ İmam Mâlik’den rivayet edildiğine göre katır ve merkebin zekâtı yoktur. Atın da zekâtı yoktur. Bunun delili ise âyette atın, katır ve merkeple beraber zikredilmesidir. Katır ve merkebin zekâtı olmadığı gibi atın da zekâtı yoktur. Bu âyetten iktiran delili ile amel edilerek atın zekâtının olmadığı hükmü çıkarılmıştır.⁹¹⁴

İmam Mâlik’in iktiran ile amel ettiğine dair diğer bir örnek de şudur: *“مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ”* *“Bundan dolayı İsrailoğullarına”* *“بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا”* *“Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür.”*⁹¹⁵ Yukarıdaki âyette öldürme fiili ile yeryüzünde fesat çıkarma fiili beraber zikredilmiştir. İmam Mâlik’den rivayet edildiğine göre yeryüzünde fesat çıkaran, ölüm cezasıyla cezalandırılır. Zira âyette öldürme fiili ile yeryüzünde fesat çıkarma fiili beraber zikredilmiş, iktiran delili ile amel edilerek; öldürme fiili için verilen ölüm cezası, yeryüzünde fesat çıkarma fiili için de geçerli kabul edilmiştir.⁹¹⁶

2. İmam Şâfiî’nin *“وَأَتَمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ”* *“hacı da, umreyi de Allah için tamamlayın.”*⁹¹⁷ âyetinde hac ile beraber zikredilmesinden dolayı umrenin farz olduğuna hükmettiği rivayet edilmiştir. İmam Şâfiî’nin ifadesine göre hac farz bir ibadettir. Umre, hac ile beraber zikredilmesinden dolayı aynı hükmü almış ve onun da farz olduğuna hükmedilmiştir.⁹¹⁸

İmam Şâfiî’nin *“حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ”* *“namazlara ve orta namaza devam edin. Allah’a gönülden boyun eğerek namaza durun.”*⁹¹⁹ âyetinde kunut ile beraber zikredilmesinden dolayı salâtü’l-vustânın sabah namazı olduğunu ifade ettiği rivayet edilmiştir.⁹²⁰

3. Ahmed b. Hanbel’in aşağıda zikredilen âyette iktiran ile amel ettiği rivayet edilmektedir: *“أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ”* *“Göklerdeki ve yerdeki her şeyi Allah’ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncuları O olmasın. Bundan daha az yahut daha çok da olsalar, nerede*

⁹¹¹ Semerkandî, *Mizânü’l-usûl*, 1/603, 606; Lâmişî, *Kitâb fi Usûli’l-fıkh*, 143.

⁹¹² Neseî, *Keşfü’l-esrâr fi Şerhi’l-Menâr*, 1/434.

⁹¹³ Nahl 16/8.

⁹¹⁴ Zerkeşî, *el-Bahru’l-muhît*, 6/99; Farfûr, *el-Müzehheb*, 1/209.

⁹¹⁵ Mâide 5/32.

⁹¹⁶ Kinânî, *el-Edilletü’l-isti’nâsiyye*, 296.

⁹¹⁷ Bakara 2/196.

⁹¹⁸ Zerkeşî, *el-Bahru’l-muhît*, 6/99.

⁹¹⁹ Bakara 2/238.

⁹²⁰ Zerkeşî, *el-Bahru’l-muhît*, 6/100.

olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir. Sonra onlara yaptıklarını Kıyamet günü haber verecektir. Allah, her şeyi hakkıyla bilir.”⁹²¹

Ahmed b. Hanbel’in, bu âyetin başında ve sonunda ilim kelimesinin zikredilmesi sebebiyle âyette geçen “نَجْوَى” kelimesinin de ilim anlamında olduğunu zikrettiği rivayet edilmektedir. Bu örnekte de mânası bilinmeyen bir kelimenin mânası bilinen bir kelimeyle beraber zikredilmesi sebebiyle, aynı anlama geldiği kabul edilmiştir.⁹²²

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebine mensup bazı âlimlerin kendi mezheplerinin kurucu imamlarının bir takım meselelerdeki istidlâllerini referans alarak, imamlarının iktiran delili ile amel ettikleri yönündeki rivayetleri kanaatimize göre isabetli gözükmemektedir. Zira bu üç mezhebin kurucu imamlarının sarâhaten iktiranı kabul ettiklerine dair bir delil bulunmamaktadır.

2.4 İktiran Delâletini Kabul Etmeyenler

Hanefî usûl âlimlerinin ifadesine göre usûl âlimlerinin çoğunluğu iktiran ile amel etmezler.⁹²³ Şâfiî mezhebinden Şîrâzî’ye göre de iktiran ile amel edilmez. Bununla birlikte Şîrâzî, Müzenî’nin iktiran ile amel ettiğini belirtir.⁹²⁴ Hanefîlere göre iki cümlenin lafızda beraber zikredilmesi hükümde ortak oldukları anlamına gelmez. Eksik cümle müstakil cümleye atfedildiğinde eksik cümle müstakil cümleye hükümde ortak olur. Zira eksik cümle tek başına bir mâna ifade edemediğinden müstakil cümleye ihtiyaç duyar. Müstakil cümle kendisi gibi müstakil bir cümleye atfedildiğinde bu cümlelerin hükümde ortak olmaları söz konusu değildir. Her iki cümle de müstakil birer cümle oldukları için başlı başına hüküm ifade ederler.⁹²⁵

2.5 İktiran Delâletini Kabul Etmeyenlerin Delilleri

1. İktiranı kabul etmeyenler şu âyetleri delil getirirler: Kur’ân’da farklı hükümler taşıyan iki durumun birbirine atfedildiği, lafızda beraber zikredildikleri halde farklı hükümler ifade eden örneklere ulaşmak mümkündür: “كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ” “Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyein. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.”⁹²⁶ Yukarıda zikredilen âyette öşürün farz olması, meyvelerden yemenin mubah olması şeklinde iki farklı hüküm söz konusudur. Lafızda beraber zikredilen bu iki durum, aynı hükmü ifade etmemiş ve her iki durumun farz olması gerektiği veya her iki durumun mubah olması gerektiği şeklinde bir görüş ortaya koyan olmamıştır. Bu âyette farz olan bir şey, mubah olana atfedilmiştir. Bu durum iktiran ile amel edilmemesi gerektiğine işaret eder.⁹²⁷

“وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ” “Evlenecek olanlar, sizin elinizde bulunan kitâblardan, onların istedikleri kadar iffetlerini korusunlar. Sahip olduğunuz kölelerden “mükâtebe” yapmak isteyenlere gelince, eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapın. Allah’ın size verdiği maldan onlara verin.”⁹²⁸ Yukarıda zikredilen âyette kölelerle mükâtebe anlaşması yapılmasının mendup olması, zekâtın farz olması şeklinde iki farklı

⁹²¹ Mücadele 58/7.

⁹²² Özkan, “el-İktiran hakikatühü ve hücciyetühü”, 286; İbnü’n-Neccâr, Şerhu’l-Kevebi’l-münîr, 3/261.

⁹²³ Semerkandî, Mîzânü’l-usûl, 1/602; Lâmişî, Kitâb fî Usûli’l-fikh, 142; İbnü’n-Neccâr, Şerhu’l-Kevebi’l-münîr, 3/259; Abdülazîz el-Buhârî, Keşfü’l-esrâr, 2/383; Zerkeşî, el-Bahru’l-muhît, 6/99.

⁹²⁴ Şîrâzî, Şerhu’l-Lüma’, 1/443.

⁹²⁵ Ebü’l-Usr Pezdevî, Kenzü’l-vüsûl (Keşfü’l-esrâr ile), 2/384-385; Serahsî, Usûlü’s-Serahsî, 1/273-274; Sadrüşşerîa, Tavzih (Telvîh Şerhu’t-Tavzih ile), 1/188, 191.

⁹²⁶ En’âm 6/141.

⁹²⁷ Zerkeşî, el-Bahru’l-muhît, 6/100; İbnü’n-Neccâr, Şerhu’l-Kevebi’l-münîr, 3/260.

⁹²⁸ Nûr 24/33.

hüküm söz konusudur. Lafızda beraber zikredilen bu iki durum için farklı hükümler söz konusu olmuştur. Bu âyette aynı şekilde farz olan bir şey, mendup olana atfedilmiştir.⁹²⁹

"مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ" "Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler."⁹³⁰ Bu âyette وَالَّذِينَ مَعَهُ "مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ" cümlesi üzerine atfedilmiştir. Bununla beraber hükümde ortak değıllerdir. Her ne kadar bu iki cümle lafzen beraber zikredilseler de ikinci cümlede bahsedilen Müslümanların, birinci cümle için geçerli olan peygamberlik hükmünde Hz. Peygamber'e ortak olmaları söz konusu değildir.⁹³¹

Dolayısıyla iktiran sahih bir istidlâl yöntemi olsaydı, yukarıda zikredilen âyetlerde geçen cümlelerin aynı hükmü ifade etmesi gerekirdi. Beraber zikredilen cümlelerin farklı hükümler ifade etmesi, iktiran ile amel edilmediğinin bir işaretidir.

2. Kelâmda aslolan müstakil cümlelerin hükümde birbirlerine ortak olmamalarıdır. Eksik cümle tam cümleye atfedildiğinde tam cümlenin hükmünü alır. İki tam cümle birbirlerine atfedildiğinde hükümde birbirlerine ortak olmazlar. Her iki cümle de başlı başına hüküm ifade eder.⁹³²

3. Müstakil olan iki cümleyi iktiran yoluyla hükümde ortak kılmak, iki ayrı cümleyi zarûret olmaksızın tek cümle haline getirmek olur ki bu hakikatin hilafıdır. Eksik cümle tam cümleye atfedildiğinde zarurî olarak tam cümlenin hükmünü alır. İki tam cümle birbirlerine atfedildiğinde ise zarûret olmadığı için hükümde birbirlerine ortak olmazlar. Her iki cümle de başlı başına hüküm ifade eder.⁹³³

4. Müstakil olan iki cümleyi iktiran yoluyla hükümde ortak kılmak için ya buna dair bir delilin bulunması ya da ikisinin aynı illette ortak olması gerekir. Aynı illette ortak olmazlarsa ya da hükümde ortak olduklarına dair bir delil yoksa müstakil olan iki cümleyi iktiran yoluyla hükümde ortak kılmak sahih bir istidlâl yöntemi değildir.⁹³⁴

3. Hanefîlerin İktiran ile Amel Ettikleri Yönündeki İddialar

Hanefîlerin genel olarak iktiranın delâletini kabul etmedikleri ifade edilse de Serahsî, Molla Hüsrev ve Hâdimî isimlerini açıkça zikretmeksizin bazı Hanefîlerin iktiranı kabul ettiklerini belirtirler.⁹³⁵ Bazı kaynaklarda Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) iktiran ile istidlâli kabul ettiği rivayet edilmiştir.⁹³⁶ Yine "vâv" atıf harfinin Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) göre tertip mânasında olduğu, Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e (ö. 189/805) göre mukarenet mânasında olduğu rivayet edilmiştir. Ancak bu rivayetlerden hareketle Hanefîlerin iktiran ile amel ettikleri iddia edilemez. Zira Ebû'l-Usr el-Pezdevî, Abdülazîz el-Buhârî, Sadrüşşerîa ve Molla Fenârî, bu iddiaların yanlış anlamadan kaynaklandığını ve bu iddiaların geçersiz

⁹²⁹ Özkan, "el-İktiran hakikatühü ve hücciyetühü", 260-261.

⁹³⁰ Fetih 48/29.

⁹³¹ Semerkandî, *Mîzânu'l-usûl*, 1/604; Farfûr, *el-Müzehheb*, 1/212.

⁹³² Farfûr, *el-Müzehheb*, 1/211; Semerkandî, *Mîzânu'l-usûl*, 1/604-605; Habbâzî, *el-Muğnû*, 179; Neseî, *Keşfü'l-esrâr fi Şerhi'l-Menâr*, 1/433-434; Lâmişî, *Kitâb fi Usûli'l-fikh*, 143; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/384; Ahsîkesî, *el-Müntehab (Kitâbü'l-vâfi fi usûli'l-fikh ile)*, 2/464.

⁹³³ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 156-157; Farfûr, *el-Müzehheb*, 1/211-212; Semerkandî, *Mîzânu'l-usûl*, 1/604-606; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/384; Lâmişî, *Kitâb fi Usûli'l-fikh*, 143; Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl (Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte)*, 2/115.

⁹³⁴ Semerkandî, *Mîzânu'l-usûl*, 1/604-605; İbnü'n-Neccâr, *Şerhu'l-Keveki'l-münîr*, 3/259; Farfûr, *el-Müzehheb*, 1/209.

⁹³⁵ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/273; Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl (Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte)*, 2/115; Hâdimî, *Mecâmi'u'l-hakâik*, 241.

⁹³⁶ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîr*, 6/99; Farfûr, *el-Müzehheb*, 1/209; İbnü'n-Neccâr, *Şerhu'l-Keveki'l-münîr*, 3/260.

olduğunu belirtirler.⁹³⁷ Söz konusu üç imamın, “vâv” harfinin geçtiği bazı örneklerdeki meselelerde yaptıkları istidlâllerde tertip ve mukarenet mânasının bulunması gerekçe gösterilerek, “vâv” harfinin tertip ve mukarenet mânası ifade ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Hâlbuki bu meseleler incelendiğinde tertip ve mukarenet mânasının “vâv” harfinden değil, başka bir sebepten kaynaklandığı anlaşılmaktadır.⁹³⁸

Örneğin bir kişi eşine henüz zıfâf gerçekleşmeden طالق "إن دخلت الدار فأنت طالق و طالق و" dediğinde; eşi eve girdiği zaman Ebû Hanîfe'ye göre bir talâkla Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e göre ise üç talâkla boş olur. Bu üç imanın bu meseledeki hükümlerine bakılarak Ebû Hanîfe'ye göre “vâv” harfinin tertip mânasında olduğu iddia edilmiştir. Zira “vâv” tertip mânasında olmamış olsa üç talâkın gerçekleşmesi gerekirdi. Sadece bir talâkın gerçekleşmesi gerekçe gösterilerek “vâv” harfinin Ebû Hanîfe'ye göre tertip mânasında olduğu iddia edilmiştir. Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e göre ise “vâv” harfinin mukarenet mânasında olduğu iddia edilmiştir. Zira “vâv” mukarenet mânasında olmamış olsa üç talâk gerçekleşmezdi. Üç talâkın gerçekleşmesi gerekçe gösterilerek “vâv” harfinin Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e göre mukarenet mânasında olduğu iddia edilmiştir.⁹³⁹ Üç imamın bu konuda verdiği hükümlerden “vâv” harfinin işlevine dair görüşlerinin bu şekilde tespit edilmesine yine Hanefî âlimler şu şekilde itiraz etmişlerdir: “Söz konusu hükümlere “vâv” harfinin bir etkisi yoktur. Bir veya üç talâkın gerçekleşmesi “vâv” harfiyle değil, imamların ikinci ve üçüncü talâkın şarta ta'likindeki bakış açılarının farklı olmasıyla alakalıdır. Ebû Hanîfe'ye göre üç talâkın şarta ta'liki zaman açısından eşit değildir. Birinci talâkın şarta ta'liki vasıtasız, ikinci talâkın bir, üçüncü talâkın ise iki vasıta ile meydana gelmektedir. Ebû Hanîfe'ye göre ilk olarak birinci talâk meydana gelir. Kadın birinci talâkla boşandığından diğer talâklar geçersiz olur. Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e göre üç talâkın şarta ta'liki zaman açısından eşittir. Bu nedenle üç talâk aynı anda meydana gelir. Zira her ne kadar verilen talâklar tekellüm anında zaman açısından eşit olmasalar da talâkların vuku zamanı eşittir.”⁹⁴⁰

Anlaşıldığı kadarıyla yukarıdaki meselede Ebû Hanîfe'ye göre kadının bir talâkla boşanması hükmünden “vâv” harfinin tertip mânası ifade ettiği sonucuna ulaşılamaz. Aynı şekilde Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e göre kadının üç talâkla boşanması hükmünden “vâv” harfinin mukarenet mânasında olduğu sonucuna ulaşılamaz.

Hanefî mezhebine göre “vâv” mutlak cem' ifade eder, bu harfin manasında tertip ve mukarenet mânası yoktur. Yani ma'tûf ile ma'ûfun aleyh belli bir sırayı gözeterek meydana gelmez, sıra söz konusu olmadan mutlak olarak meydana gelir. Aynı zamanda aralarında mukarenet mânası da yoktur. Ma'tûf, hükümde ma'tûfun aleyhe ortak değildir.⁹⁴¹

Hanefîlerin iktiran ile amel ettikleri yönündeki iddiaların, bir takım fikhî meselelerde yapılan istidlâllerin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sadece belli fikhî meselelerdeki istidlâller yeterince incelenmeden referans alınarak Hanefîlerin iktiran ile amel ettikleri iddia edilemez.

⁹³⁷ Ebû'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl (Keşfü'l-esrâr ile)*, 2/166-168; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/167; Sadrüşşeria, *Tavzih (Telvîh Şerhu't-Tavzih ile)*, 1/183-184; Molla Fenârî, *Fusûlü'l-bedâiyî'*, 1/139; Hâdimî, *Mecâmi'u'l-hakâik*, 214-216.

⁹³⁸ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/167; Emir Padişah, *Teysîriü't-Tahrîr*, 2/64-67.

⁹³⁹ Ebû'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl (Keşfü'l-esrâr ile)*, 2/166-167; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/202; Sadrüşşeria, *Tavzih (Telvîh Şerhu't-Tavzih ile)*, 1/183; Molla Fenârî, *Fusûlü'l-bedâiyî'*, 1/139; Molla Hüsrev *Mir'âtü'l-usûl (Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte)*, 2/3-4.

⁹⁴⁰ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 165; Ebû'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl (Keşfü'l-esrâr ile)*, 2/167-170; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/202-203; Sadrüşşeria, *Tavzih (Telvîh Şerhu't-Tavzih ile)*, 1/183-184; Molla Fenârî, *Fusûlü'l-bedâiyî'*, 1/139; Molla Hüsrev *Mir'âtü'l-usûl (Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte)*, 2/3-5.

⁹⁴¹ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 164; Ebû'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl (Keşfü'l-esrâr ile)*, 2/161, 163; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/200; Üsmendî, *Bezlü'n-nazar fi'l-usûl*, 40; Sadrüşşeria, *Tavzih (Telvîh Şerhu't-Tavzih ile)*, 1/180-181; Molla Fenârî, *Fusûlü'l-bedâiyî'*, 1/138; Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl (Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl ile birlikte)*, 2/3; Kirmastî, *Zübdetü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*, 157; Hâdimî, *Mecâmi'u'l-hakâik*, 214.

4. İktiranın İsti'nâsi Delil Olduğu İddiası

Ulaşabildiğimiz bazı kaynaklarda iktiran delâleti ile alakalı iki görüşü bağdaştırdığı izlenimi veren bir görüş daha vardır.⁹⁴² O da şudur: Hakkında nas olmadığı için kendisi hakkında hüküm verilemeyen bir meselenin lafzen beraber zikredildiği ve hakkında hüküm olan bir mesele olabilir. Bu durumda bu meseleyi hükümsüz bırakmamak için aynı hüküm diğeri için de geçerli kılınır.⁹⁴³ Bu şekildeki delile isti'nâsi delil adı verilir.⁹⁴⁴ "إستتناس" kökünden gelen bu kelime sözlükte yalnızlığın giderilmesi,⁹⁴⁵ kalbin mutmain olması, sükûn bulması, kalbin sükûn bulacağı şeye sığınmak vb. anlamlara gelir.⁹⁴⁶ Kinânî, iktiranın isti'nâsi delil olarak değerlendirilmesini uygun görür. Ona göre iktiran, ilham, delaletü's-siyak, delâletü'l-evlâ ve ihtiyat; hakkında nas bulunmayan meselelerde bir takım şartlarla birlikte isti'nâsi delil kapsamında kabul edilmelidir.⁹⁴⁷ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît* adlı eserinde iktiran konusuna değinirken isimlerini zikretmeksizin bazı âlimlerin, hakkında delil olmayan bir meseleyi hükümsüz bırakmamak için iktiran yoluyla o meseleye beraber zikredildiği meselenin hükmünün verilmesi gerektiği şeklinde görüş belirttiklerini ifade eder.⁹⁴⁸

İktiranı kabul edenler bu delille amel edilebilmesi için şu şartları ileri sürerler: "Lafızda beraber zikredilen iki mesele illette ortak olmamalıdır. Zira illette ortak olurlarsa hüküm kıyasla sabit olur. İki meselenin aynı hükmü ifade ettiklerine dair iktiran dışında başka bir delil bulunmamalıdır. Başka bir delil bulunduğu takdirde hüküm zaten bu delille sabit olduğundan iktirana ihtiyaç duyulmaz. Bu şartlar gerçekleştiği takdirde meseleyi hükümsüz bırakmamak için iktiran, isti'nâsi delil kapsamına dâhil edilir ve hüküm iktiran ile sabit olur."⁹⁴⁹

Sonuç

İktiran ile ilgili görüşleri değerlendirdiğimizde bu konuyla alakalı üç görüşün olduğu ortaya çıkmaktadır:

1. İktiranı kabul etmeyenler.

2. İktiranı kabul edenler.

3. Başka bir delil bulunmadığında meseleyi hükümsüz bırakmamak için iktiran ile amel edilmesi gerektiğini düşünenler.

Usûl âlimlerinin çoğunluğu iktiran ile amel edilmemesi gerektiğini ifade ederler. Hanefîler, iktiranı genelde "vâv" atıf harfi çerçevesinde şekillendirmişlerdir. İktiranı, "vâv" atıf harfinden bağımsız bir şekilde cümlede beraber zikredilen meseleler arasında mânevî bir münasebet olarak değerlendirmezler. Hanefîlere göre kelâmda aslanan müstakil cümlelerin hükümde birbirlerine ortak olmamalarıdır. Eksik cümle tam cümleye atfedildiğinde eksik cümle, tam cümlelerin hükmünü alır. Bunda zarûret vardır. Ancak iki tam cümle birbirlerine atfedildiğinde hükümde birbirlerine ortak olmazlar. Her iki cümle de başlı başına hüküm ifade eder. Müstakil cümlelerin metinde zikredilen hükümlerde birbirlerine ortak olmaları söz konusu olmadığı gibi metinde zikredilmeyen hükümlerde de birbirlerine ortak olmaları söz konusu değildir. Her bir müstakil cümle diğerinden bağımsız bir şekilde hüküm ifade eder.

⁹⁴² Kinânî, *el-Edilletü'l-isti'nâsiyye*, 319.

⁹⁴³ Özkan, "el-İktiran hakikatühü ve hücciyetühü", 283-284.

⁹⁴⁴ Kinânî, *el-Edilletü'l-isti'nâsiyye*, 319.

⁹⁴⁵ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 531.

⁹⁴⁶ Kinânî, *el-Edilletü'l-isti'nâsiyye*, 21-22.

⁹⁴⁷ Kinânî, *el-Edilletü'l-isti'nâsiyye*, 22.

⁹⁴⁸ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 6/101.

⁹⁴⁹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 6/99.

Haneffilere göre iktiran ile amel edilebilmesi için ya buna dair bir delilin olması ya da bunların aynı illeti paylaşmaları gerekir. Bu durumda da zaten iktiranla değil, mevcut delile ya da illete dayalı olarak istidlâl yapılmış olur. Aynı hükümde müşterek olduklarına dair bir delil yoksa veya aynı illeti paylaşmıyorlarsa bu durumda iktiran ile amel etmek delil olmaksızın hüküm verme anlamına gelir ki bu durum fâsid istidlâl kapsamına girer.

İktirani kabul edenler mutlak olarak iktiran ile amel edileceğini ifade ederler. İki şey lafızda bir araya geldiğinde bunlardan biri için delile dayalı bir hüküm sabit olduğunda aynı hüküm diğeri için de sabit olmaktadır. Bu iki şeyin tam cümle içerisinde veya eksik cümle içerisinde bulunmalarında fark olmadığı gibi hükmün lafızda zikredilmesi ve zikredilmemesi arasında da fark yoktur. İktiran ile amel edenler iki şeyin lafızda beraber zikredilmesini hükümde ortak olmaları gerektiğine bir işaret sayarlar. Onlar birlikte zikredilen durumları lafızda zikredilen hükümde ortak saydıkları gibi aynı zamanda lafızda zikredilmeyen hükümde de ortak sayarlar.

İktiran ile amel edenlerin verdikleri örnekleri incelediğimizde onlara göre iki şeyin lafızda beraber zikredilmeleri aynı hükmü paylaşmaları için yeterli sayılmaktadır. Lafızda zikredilen hükümler bir tarafa lafızda zikredilmeyen hükümler için de iktiran delilini kullanırlar. Ancak zikredilmeyen hükümde de ortaklık kurmaları, sadece mânevî bir bağa dayanarak hüküm vermek anlamına gelir ki bu da ihtimalden ibarettir. Hükümlerin ihtimaller üzerine bina edilmemesi gerekir.

İktirani isti'nâsi delil olarak değerlendirenlere gelince böyle bir delil klasik dönem usûl kitaplarında zikredilmemektedir. Bununla beraber Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît* adlı eserinde iktiran konusuna değinirken isimlerini zikretmeksizin bazı âlimlerin, hakkında delil olmayan bir meseleyi hükümsüz bırakmamak için iktiran yoluyla o meseleye beraber zikredildiği meselenin hükmünün verilmesi gerektiği şeklinde görüş belirttiklerini ifade eder. Bu ifadeden bazı âlimlerin ilkten değil de ihtiyaç halinde bir mesele hakkında hiç bir delil bulunmadığında o meseleyi hükümsüz bırakmamak için iktiran ile amel edilebileceği görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Böyle bir düşüncenin arkasında sınırlı naslarla sınırsız meselelere çözüm bulmaya çalışırken bilinen delillerin dışında başka delillerin araştırılması çabası olabilir. Kanaatimize göre iktiranın isti'nâsi delil olarak değerlendirilmesi görüşü de isabetli değildir. İktiran, meskûtun delâleti olduğu için fâsid istidlâl kapsamındadır. Zira iktiran yoluyla istinbat edilen hüküm, lafız ile değil sırf re'ye dayanarak istinbat edilmektedir.

Kaynakça

- Abdülazîz el-Buhârî. *Keşfü'l-esrâr 'an Usûli Fahri'l-İslâm Pezdevî*. thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, 1.Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Ahsîkesî, Ebû Abdillâh Hüsâmüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ömer. *el-Müntehab (Kitâbü'l-vâfi fi usûli'l-fikh ile)*, Siğnâkî. nşr. Ahmed Muhammed Hamûd el-Yemânî. Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kura, 1997.
- Altuntaş, Halil & Şahin, Muzaffer. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. 25.Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Mahmud Muhammed Nassar, 7.Baskı. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, 2013.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. Tâcû'l-luğa. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, 4.Baskı. Beyrut: Dâru'l-Alem lil Melayîn, 1987.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah. *Takvîmü'l-edille*. thk. Halil el-Meys, 1.Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Emir Padişah, Muhammed Emîn b. Mahmûd el-Hüseynî el-Buhârî el-Mekkî. *Teysîrüt-Taîrîr*. Mısır: Matba'atü'l-halebî ve evlâdühü, 1932.
- Farfûr, Muhammed Salih. *el-Müzehheb fi usûli'l-mezheb 'ale'l-müntehab*. nşr. Mustafa Saîd el-Han. b.y. Mektebetü Dâri'l-Farfûr, ts.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b.Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhît*. thk. Muhammed ne'îm el-araksûsî, 8.Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2005.
- Habbâzî, Ebû Muhammed Celâleddîn Ömer b. Muhammed el-Hucendî. *el-Muğnî fi usûli'l-fikh*. thk. Muhammed Mazhar Bekâ, 1.Baskı. Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kura, 1403/1983.
- Hâdimî, Ebû Saîd. *Mecâmi'u'l-hakâik*. thk. Hasan İbrahim el-hüsni, 1.Baskı. Riyad: Daralsomaie, 2017.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn. *Tâîrîr Teysîrüt-Taîrîr ile birlikte*. Mısır: Matba'atü'l-halebî ve evlâdühü, 1932.
- İbnü'n-Neccâr, Takıyyüddîn Muhammed b. el-Fütühî. *Şerhu'l-Kevebi'l-münîr*. thk. Muhammed ez-Zühaylî, Nezîh Hammâd. Riyad: Mektebetü'l-'ubeykân, 1993.
- İbnü's-Sââtî, Ebû'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî. *el-Bedî'*. thk. Sa'd b. Garîr b. Mehdî es-Süleimî, Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kura, 1985.
- Kâsânî. *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*. nşr. Ali Muhammed Mu'avvad, 'Âvil Ahmed 'Abdülmevcûd, 2.Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Kirmastî. *Zübdetü'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl*. thk. Mustafa Mahmud el-Ezherî- Muhammed Hüseyin el-Dimyâdî, 1. Baskı. Riyad-Kahire: Dâru İbn Kayyim-Dâru İbn affân, 2018.
- Kinânî, Ebû Kudâme Eşref b. Mahmûd. *el-Edilletü'l-isti'nâsiyye 'inde'l-usûliyyîn*. 1.Baskı. Ürdün: Dâru'n-nefâis, 2005.
- Lâmişî, Mahmûd b. Zeyd. *Kitâb fi Usûli'l-fikh*. thk. Abdülmecîd Türkî, 1.Baskı. Beyrut: Dâru'l-Garbî'l-İslâmî, 1995.
- Mevlânâ Mehmed İzmirî. *Hâşiye 'alâ Mir'âtü'l-usûl*. İstanbul: Şirket-i sahafiyeye-i Osmaniyye, 1309.
- Molla Fenârî. *Fusûlü'l-bedâiyî'*. thk. Muhammed Hasan İsmail, 1.Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006.

- Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl* (Hâşîye 'alâ *Mir'âtü'l-usûl* ile birlikte). İstanbul: Şirket-i sahafiyye-i Osmaniyye, 1309.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. Haccac. *el-Câmi'u's-sahîh*. 6. Baskı. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, 2011.
- Nas, Taha. "Fıkıh Usulünde İktirânın Delâleti ve Furû Fıkha Etkisi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 25 (2015), 77-98.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed. *Keşfü'l-esrâr fi Şerhi'l- Menâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Özkan, Ekrem b. Muhammed. "el-İktiran hakikatühü ve hücciyetühü". *Mecelletü'l-câmi'ati'l-islâmiyye* 148 (1414), 239, 242, 244-247, 254, 260-261, 267, 273-275, 283-286. <http://www.iu.edu.sa> (22.01.1414).
- Pezdevî, Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm. *Kenzü'l-vüsûl* (*Keşfü'l-esrâr* ile). thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, 1.Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Sadrüşşerîa, ubeydullâh b. Mes'ûd el-Mahbûbî el-buhârî. *Tavzih* (*Telvîh Şerhu't-Tavzih* ile). thk. Zekeriya Ümeyrat, 1.Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Mîzânü'l-usûl fi netâicü'l-'ukûl*. thk. Abdülmelik Abdurrahman es-Sa'dî. Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kura, 1984.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme. *Usûlü's-Serahsî*. thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî, 1.Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993.
- Siğnâkî, Hüsâmüddîn Hüseyn b. Ali b. Haccâc el-Buhârî. *Kitâbü'l-vâfi fi usûli'l-fikh*. thk. Ahmed Muhammed Hamûd el-Yemânî. Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kura, 1997.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Alî b. Yûsuf. *Şerhu'l-Lüma'*. thk. Abdülmecîd Türkî, 1.Baskı. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn el-Herevî el-Horâsânî. *Telvîh Şerhu't-Tavzih*, thk. Zekeriya Ümeyrat, 1.Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Üsmendî, Muhammed b. Abdilhamîd. *Bezlü'n-nazar fi'l-usûl*. thk. Muhammed Zekî Abdülber, 1.Baskı. Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1992.
- Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fikh*. nşr. Abdülkadir Abdullah el-Ânî, 2.Baskı. Kuveyt: Vezaretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1992.
- Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *Teşnîfü'l-mesâmi'*. thk. Seyyid Abdülaziz-Abdullah Rabî', 1.Baskı. Mekke: Mektebetü Kurtuba, 1998.